
Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes

Slovenščina kot odraz identitete srednješolcev na dvojezičnem slovensko-madžarskem območju

objavljeno v:

Jerca Vogel (ur.): *Slovenščina – diskurzi, zvrsti in jeziki med identiteto in funkcijo.*

Obdobja 39. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-39/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2020.

SLOVENŠČINA KOT ODRAZ IDENTITETE SREDNJEŠOLCEV NA DVOJEZIČNEM SLOVENSKO-MADŽARSKEM OBMOČJU

Simona Pulko

Filozofska fakulteta, Maribor
simona.pulko@um.si

Melita Zemljak Jontes

Filozofska fakulteta, Maribor
melita.zemljak@um.si

DOI:10.4312/Obdobja.39.155-163

Prispevek predstavlja vključenost in udejanjanje identitetne vloge socialnozvrstnih različic slovenskega jezika pri pouku slovenščine na podlagi analize ciljev, vsebine in standardov znanja gimnazijskega učnega načrta, dvojezičnega gimnazijskega učnega načrta ter katalogov znanj za slovenščino v strokovnih srednjih šolah, v empiričnem delu pa so predstavljeni rezultati študije primera in primerjalna analiza raziskave o rabi jezikov in njihovih različic med dijaki na dvojezični slovensko-madžarski gimnaziji in srednji strokovni šoli.

socialne zvrsti jezika, učni načrt za gimnazije, dvojezični (slovensko-madžarski) učni načrt za gimnazije, katalog znanj, slovensko-madžarski jezikovni stik

The paper presents the inclusion and identity realisation role of social varieties of Slovene following the goals, content and standards of knowledge in the curricula and catalogues of knowledge of the school subject Slovene. The empirical part of the paper presents the results of a study and a comparative analysis of research among pupils at a bilingual Slovene-Hungarian grammar school and a vocational high school.

social language varieties, the curricula and catalogues of knowledge of the school subject Slovene, bilingual (Slovene-Hungarian) curriculum, Slovene-Hungarian language contact

1 Uvod

Vsaj zadnje dobro desetletje se slovenski jezikovni sistem močno prenavlja, spreminja ga želja uporabnikov jezika po jasnejših, morda enostavnejših normativih v knjižni normi na eni strani, na drugi strani pa po jasnejšem vpogledu v socialnozvrstno razslojenost neknjižnih različic jezika, oboje s ciljem lažje/preprostejše uporabe. Raziskovanje socialnozvrstnih jezikovnih razmerij v različnih jezikovnih skupinah se močno kaže tudi med študenti in študentkami, sploh drugostopenjskih pedagoških študijskih programov, ki želijo pridobljena spoznanja in izkušnje uporabljati v lastni pedagoški praksi učitelja. Vse to soavtorici prispevka že več kot desetletje spodbuja k raziskovanju rabe socialnih zvrsti slovenskega jezika v šolskem prostoru, narečnega kot izhodišča govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov, socialnozvrstnega

medgeneracijskega razlikovanja in pomena osebne ter nacionalne identitete,¹ s to tematiko pa se ukvarjajo tudi drugi raziskovalci (Maja Bitenc, Andrej E. Skubic, Tomaž Petek, Jerca Vogel idr.). Izhodišče raziskave je Toporišičeva socialnozvrstna teorija (2000: 13–27), saj je to normativna teorija po *Slovenski slovnici* (2000), obravnavana v slovenskem šolskem sistemu.

2 Socialnozvrstna razmerja v Učnem načrtu za slovenščino v dvojezični slovensko-madžarski gimnaziji (2008) in v Učnem načrtu za slovenščino v splošnih, klasičnih in strokovnih gimnazijah (2008)

V analizi, ki sledi, so predstavljeni cilji, vsebine ter pričakovani rezultati in kompetence, ki neposredno opozarjajo na rabo socialnih zvrsti in so povezani s samo študijo primera.

V Opredelitvi predmeta je v učnem načrtu (v nadaljevanju UN) za predmet slovenščina v dvojezični slovensko-madžarski gimnaziji poudarjeno, da sta v »dvojezični slovensko-madžarski gimnaziji slovenščina in madžarščina enakopravna predmeta. Slovenščino obiskujejo vsi dijaki; pouk poteka po učnem načrtu za splošne, strokovne in klasične gimnazije.« (UN 2008: 5)

Oba UN za slovenščino v gimnazijah predstavljata nadgradnjo in poglobitev osnovnošolskega znanja. V Splošnih ciljih/kompetencah je v obeh UN zapisano, da predmet slovenščina omogoča razvijanje osebne, narodne in državljske identitete ter ključnih zmožnosti vseživljenjskega učenja – predvsem sporazumevanje v slovenščini, socialno, estetsko, kulturno in medkulturno zmožnost, učenje učenja, digitalno pismenost, samoiniciativnost, kritičnost, ustvarjalnost, podjetnost ipd. (UN 2008: 7; UNdvo 2008: 6)

V obeh UN cilji dajejo jasne smernice/poudarke za obravnavo, z uresničevanjem katerih se dijaki zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebnem, družbenem in poklicnem življenju ter da je slovenski jezik temeljna prvina njihove državljske identitete, skupaj s književnostjo pa tudi najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine in si tako oblikujejo svojo državljsko zavest (UN 2008: 7; UNdvo 2008: 6). Tisti, za katere je slovenščina materni jezik (v nadaljevanju MJ) ali prvi jezik (v nadaljevanju J1), se zavedajo, da je slovenščina zanje najbolj naravna socializacijska danost, saj se z njo vseskozi, najlaže in najuspešneje izražajo, ter da je slovenščina temeljna prvina njihove osebne in narodne identitete; tako si oblikujejo svojo narodno zavest (UN 2008: 7; UNdvo 2008: 6). Dijaki razvijajo jezikovno, slogovno in metajezikovno zmožnost v slovenskem knjižnem jeziku, sistematično opazujejo lastna in tuja besedila z različnih vidikov, razvijajo pa tudi zmožnost presojanja ustreznosti posamezne jezikovne zvrsti v danih sporazumevalnih okoliščinah (UN 2008: 6–8; UNdvo 2008: 6–8). Dijaki imajo razvito zavest o jeziku, narodu in državi, kar med drugim dokažejo s poznavanjem jezikovnih zvrsti, predstavitev zanje ustreznih okoliščin in nekaj njihovih značilnosti (UN 2008: 6–8; UNdvo 2008: 6–8).

1 Prispevki avtoric so navedeni v Zemljak Jontes, Pulko (2019).

V poglavju Cilji in vsebine so vsebine jezikovnega in književnega pouka razdeljene na vsebinske sklope s procesnorazvojnimi cilji. Tako dijaki tvorijo (tj. govorno nastopajo in/ali pišejo) enogovorna besedila (govorno nastopanje), in sicer tvorijo besedilo tiste vrste, ki so jo pred tem že sprejemali (UN 2008: 12). Po tvorjenju vrednotijo razumljivost, zanimivost, resničnost, aktualnost, živost, učinkovitost, ustreznost in jezikovno pravilnost svojega zapisanega besedila/govornega nastopa in zapisanih besedil/govornih nastopov sošolcev ter utemnjujejo svoje mnenje (prav tam). Podobno lahko beremo v UN za slovenščino za dvojezično slovensko-madžarsko gimnazijo, in sicer za dijake, ki so izbrali slovenščino kot maturitetni predmet, ob tem pa je v UN pri načrtovanju pouka za dijake, ki so v 3. in 4. letniku dvojezične slovensko-madžarske gimnazije izbrali slovenščino kot nematuritetni predmet s po tremi urami pouka na teden, jasno zapisano in predstavljeno, da bo učitelj izhajal iz splošnih znanj tako pri jezikovnem kot književnem pouku (UNdvo 2008: 8). Vse to je ključno pri oblikovanju zavesti o identitetni vlogi jezika in jezikovnih zvrsti.

Dijaki razvijajo *pravorečno zmožnost* (UN 2008: 13; UNdvo 2008: 13) s poslušanjem knjižne izreke in z njenim uzaveščanjem. Sistematično spoznavajo, vadijo in utrjujejo knjižni izgovor posameznih besed in povedi, prepoznavajo pravorečne napake in jih odpravljajo. Med govornim nastopanjem skušajo govoriti čim bolj knjižno. Prav tako razvito pravorečno zmožnost izkažejo s knjižno izreko med govornim nastopanjem; s poznavanjem knjižne in neknjižne izreke dane besede, s primerjanjem obeh izgovorov in z opisom knjižnega izgovora ter s poznavanjem knjižnih glasnikov in njihovo primerjavo z neknjižnimi (iz svojega narečja/neknjižnega pogovornega jezika).

V obeh UN je pri razvijanju *slogovne zmožnosti* poudarjena izbira okoliščinam ustreznega izraza. Dijaki razvijajo slogovno zmožnost (prav tam) tako, da opazujejo svoje in tuje sporazumevanje v slovenščini v raznih okoliščinah, prepoznavajo jezikovne zvrsti in jim določajo ustrezne okoliščine sporočanja, uporabljajo okoliščinam ustrezne jezikovne zvrsti ter izražajo mnenje o ustreznosti jezikovnih zvrsti pri drugih govorcih. Po sprejemanju besedila sklepajo o okoliščinah nastanka besedila in povedo, iz katerih prvin besedila so jih prepoznali, pred tvorjenjem besedila analizirajo okoliščine sporočanja, med tvorjenjem pa izbirajo njim ustrezne besede, besedne zveze, stavčne vzorce ipd. Poseben poudarek je uzaveščanju izbire okoliščinam ustreznega izraza namenjen v 1. in 2. letniku. Tako dijaki sistematično predstavljajo pragmatično pogojene nesporazume med sporočevalcem in naslovnikom ter razloge zanje, izrekajo isto govorno dejanje na različne načine in vsakemu izreku določijo ustrezne okoliščine, razčlenjujejo dane okoliščine sporočanja in uporabijo ustrezen izrek govornega dejanja, prirejajo isto besedilo za različne naslovnike in pojasnjujejo svoje priredbe, besedam iz dvojice določajo slogovno vrednost in povejo, v katerih okoliščinah bi lahko uporabili slogovno zaznamovano besedo, v besedilih ali v skupini besed prepoznavajo slogovno zaznamovane besede/besedne zveze in jih zamenjajo s slogovno nezaznamovanimi, vrednotijo ustreznost svojih in tujih besedil, prepoznavajo slogovne napake, jih odpravljajo in utemnjujejo svoje popravke.

Pri *slogovni zmožnosti* nadgrajujejo osnovnošolsko znanje. Dokažejo jo z uporabo ustrezne jezikovne zvrsti, s tvorbo okoliščinam ustreznih besedil, z vrednotenjem ustreznosti besedil (povedi, besednih zvez itn.) v danih okoliščinah in s strokovno utemeljitvijo, z določanjem slogovne vrednosti besed in s predstavitvijo zanje ustreznih okoliščin. Tudi pri procesnorazvojnih ciljih v sklopu o razvijanju metajezikovne zmožnosti (prav tam: 16) je poudarek na pravorečni in slogovni pravilnosti besedil.

V poglavju o *pričakovanih dosežkih oz. rezultatih*, ki izhajajo iz zapisanih ciljev, vsebin in kompetenc, je v obeh UN zapisano, da ima dijak razvito zavest o jeziku, narodu in državi (UN 2008: 34; UNdvo 2008: 37), zmožnost kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil (UN 2008: 35; UNdvo 2008: 37), zmožnost tvorjenja enogovornih neumetnostnih besedil (tistih vrst, ki so predpisane v UN) (UN 2008: 35; UNdvo 2008: 38), poimenovalno, skladiščno, pravorečno, pravopisno in slogovno zmožnost ter zmožnost nebesednega sporazumevanja (UN 2008: 36; UNdvo 2008: 38–39), slogovno zmožnost (UN 2008: 36; UNdvo 2008: 39) in razvito metajezikovno zmožnost (UN 2008: 37; UNdvo 2008: 40). Pri tem je treba upoštevati, da so pričakovani dosežki zapisani splošno, kar pomeni, da jih bodo dijaki dosegali v različnem obsegu in na različnih taksonomskih stopnjah. Vse to je ključno za oblikovanje zavesti o identitetni vlogi jezika in jezikovnih zvrsti.

3 Socialnozvrstna razmerja v Katalogu znanja za srednje strokovno izobraževanje (KZ 2011)²

V poglavju Predstavitev (filozofija) predmeta je zapisano, da je predmet v srednjem strokovnem izobraževanju nadgradnja UN iz osnovne šole, naravnan v uporabnost pridobljenih spoznanj tako v poklicnem življenju kakor tudi pri nadaljevanju izobraževanja in delovanju posameznika v raznovrstnih izzivih sodobne življenjske prakse (KZ 2011: 2).

V poglavju Usmerjevalni/splošni cilji predmeta je posebej poudarjeno, da se dijaki zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebnem, družbenem in poklicnem življenju; zavedajo se, da je slovenski jezik državni jezik v Republiki Sloveniji, in to upoštevajo, poznajo pa tudi položaj italijanskega in madžarskega jezika ter drugih jezikov v Republiki Sloveniji ter položaj slovenskega jezika v zamejstvu in izseljenstvu; tisti, za katere je slovenščina MJ/J1, se zavedajo, da je slovenščina najbolj naravna socializacijska danost, saj se z njo vseskozi, najlažje in najuspešneje izražajo, ter da je slovenščina temeljna prvina njihove osebne in narodnostne identitete; tako si oblikujejo svojo narodno zavest (KZ 2011: 3).

Med cilji (izbrani so tisti, ki neposredno opozarjajo na rabo socialnih zvrsti) je poudarjeno, da dijaki razvijajo sporazumevalno zmožnost v slovenskem knjižnem jeziku, da obvladajo slovenski knjižni jezik in ga zavestno uporabljajo v svojih besedilih, ob tem pa je posebej poudarjeno, da znajo presoditi, ali je v danih sporazumevalnih okoliščinah ustrezna raba knjižnega ali neknjižnega jezika (KZ 2011: 3).

2 *Katalog znanja* je določil Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje na 126. seji 26. 11. 2010 in je stopil v veljavo s šolskim letom 2011/2012.

V poglavju Oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi so skozi cilje dejavnosti dijakov usmerjene v opazovanje in predstavitev vloge sporazumevanja v vsakdanjem življenju. Tako dijaki opazujejo in predstavijo vlogo MJ/J1 in njegove prednosti pred tujimi jeziki ter si tako oblikujejo poseben odnos do svojega MJ/J1, vlogo in status slovenščine v Republiki Sloveniji za njene državljane ter si tako oblikujejo poseben odnos do slovenščine kot državnega in uradnega jezika, večplastnost/zvrstnost slovenščine in jezikov nasploh (KZ 2011: 4).

Dijaki razvijajo *pravorečno zmožnost* s sistematičnim spoznavanjem, z vadenjem in utrjevanjem knjižnega izgovora posameznih besed in povedi, s prepoznavanjem pravorečnih napak v svojih in tujih besedilih ter njihovim odpravljanjem. Tudi med govornim nastopanjem in med pogovarjanjem z učiteljem poskušajo govoriti čim bolj knjižno (KZ 2011: 6).

Podobno kakor v gimnazijskih UN je tudi v *Katalogu znanja* pri razvijanju slogovne zmožnosti poudarjena izbira okoliščinam ustreznega izraza. Tako dijaki svojo slogovno zmožnost razvijajo tako, da med sprejemanjem, razčlenjevanjem, obravnavo in tvorjenjem besedil opazujejo svoje in tuje sporazumevanje v slovenščini v raznih okoliščinah, vrednotijo ustreznost uporabljene jezikovne zvrsti in utemeljijo svoje mnenje. Nato povedo, katera jezikovna zvrst bi bila ustrežnejša, in pojasnijo svoj predlog, vživijo se v razne sporazumevalne okoliščine in izberejo ustrezno jezikovno zvrst, ob tem pa priredijo isto besedilo za razne naslovnike in pojasnijo svoje priredbe (KZ 2011: 7).

V *Katalogu znanja* sta med razvitimi zmožnostmi jasno opredeljeni tudi razvita jezikovna in slogovna zmožnost, ki se najtesneje nanašata na obravnavano temo prispevka. Tako dijak razvito jezikovno zmožnost med drugim dokaže tako, da med govornim nastopom, pogovarjanjem z učiteljem in glasnim branjem upošteva knjižno izreko, našteje knjižne samoglasnike in jih primerja z neknjižnimi iz svojega narečja ali neknjižnega pogovornega jezika (KZ 2011: 9), razvito slogovno zmožnost pa dokaže tako, da v svojih besedilih uporablja ustrezno jezikovno zvrst in tvori okoliščinam ustrezna besedila.

Katalog znanja prinaša tudi nekaj primerov obravnave posameznih sklopov. Tako med primeri najdemo predlog obravnave, s pomočjo katerega učitelj pri dijakih uzavešča večplastnost/večzvrstnost slovenščine in drugih jezikov, dijaki pa ob tem spoznajo tudi pragmatične in strukturne značilnosti jezikovnih zvrsti ter izbirajo okoliščinam ustrezno jezikovno zvrst. Predlog poudarja uresničevanje, doseganje ciljev v zvezi z usvajanjem socialnih zvrsti, z ustreznostjo njihove rabe in utemeljitvijo izbire socialne zvrsti glede na okoliščine sporazumevanja, s predstavitvijo svojega odnosa do njih (KZ 2011: 14).

Obravnavane vsebine in cilji so dosledno upoštevanji tudi v poglavjih Odnosni cilji, Predlogi za ocenjevanje in Didaktična priporočila, niso pa ključni za samo študijo primera.

4 Študija primera socialnozvrstnega stanja med mladostniki na dvojezičnem slovensko-madžarskem območju v Sloveniji

Študija primera zajema raziskavi rabe slovenskih in madžarskih socialnih zvrsti jezika med dijaki³ na Dvojezični srednji šoli Lendava, izvedeni v letih 2010 in 2019 (z objavo 2020).⁴

Raziskovalni vzorec predstavlja 178 dijakov Dvojezične srednje šole Lendava, in sicer 82 programa gimnazija iz leta 2010 ter 96 dijakov programov gimnazija (52,1 %) in strojni tehnik (47,9 %) iz leta 2019. 97,6 % (2010) oz. 89,6 % (2019) anketiranih je vprašalnik izpolnjevalo v slovenskem jeziku, 2,4 % (2010) oz. 10,4 % (2019) pa v madžarskem.

Zbiranje podatkov je potekalo na podlagi kvantitativne metode. Pridobivanje podatkov je potekalo najprej s sestavo anketnih vprašalnikov, sledili sta kvalitativna in kvantitativna obdelava. Pred izvedbo raziskave smo od vodstev šol pridobili soglasje za anketiranje, pridobljena so bila še dovoljenja staršev za sodelovanje njihovih otrok v izpolnjevanju anonimnega vprašalnika. Za zbiranje podatkov je uporabljen anonimni anketni vprašalnik,⁵ ki vsebuje (2010) 10 vprašanj zaprtega ali polodprtega tipa: prvo, delno drugo, tretje in deseto so vprašanja zaprtega tipa, drugo vprašanje delno polodprtega, preostala pa v celoti polodprtega tipa; (2019) 13 vprašanj zaprtega ali polodprtega tipa: prvo, drugo, tretje in peto so vprašanja zaprtega tipa, preostala pa polodprtega tipa. Tretje (2010) oz. peto (2019) vprašanje je razdeljeno na štiri podvprašanja, in sicer ločeno sprašuje po izobrazbi staršev. Osmo (2010) oz. deseto (2019) vprašanje je razdeljeno na štiri (2010) oz. šest (2019) podvprašanj, četrto podvprašanje pa še na štiri podvprašanja, pri desetem (2010) oz. dvanajstem in trinajstem (2019) vprašanju so anketirani med ponujenimi odgovori lahko izbrali več odgovorov. Predstavitev rezultatov študije primera je pripravljena kot primerjava raziskav stanja iz 2010 in 2019 glede na istovrstne vsebinske sklope.⁶

Na vprašanje, kako najpogosteje govorijo doma, so dijaki s slovensščino kot MJ in z drugimi tujimi MJ tako v raziskavi leta 2010 kot tudi leta 2019 odgovorili enako: prvi uporabljajo slovenski krajevni narečni govor (66,7 %; 67,7 %),⁷ drugi pa svoj MJ (2010 bosanščino in hrvaščino, 2019 hrvaščino). Nekoliko se razlikujejo odgovori dijakov z madžarščino kot MJ in z dvema MJ, vzrok gre iskati tudi v enem dodatnem ponujenem odgovoru (2019), *vmesni jezik*.⁸ Oboji so namreč leta 2019 izbrali ta odgovor (71,4 %), medtem ko so dijaki, katerih MJ je madžarščina, leta 2010 izbrali

3 V prispevku zapisane moške oblike zajemajo tako moške kot ženske.

4 Diplomsko delo Janjič (2010) in magistrsko delo Adorjan (2020).

5 Osnovni anketni vprašalnik, na katerem temeljita oba prilagojena anketna vprašalnika za študijo primera, sta pripravili avtorici prispevka (Zemljak Jontes, Pulko 2007).

6 Metodologija dela je v celoti predstavljena v Zemljak Jontes, Pulko (2019: 247–254), sicer pa so vprašanja povzemalno zapisana v sami analizi.

7 V predstavitvi rezultatov študije primera predstavlja odstotek, zapisan pred dvopičjem, rezultat raziskave leta 2010, odstotek, zapisan za podpičjem, pa rezultat raziskave leta 2019.

8 Gre za *vmes* slovenskega in madžarskega jezika, ki ga dijaki razumejo in tako tudi sami poimenujejo, tj. kot vmesni govor in ne kot preklapljanje med jezikoma glede na sogovorce ali druge okoliščine.

odgovor madžarski krajevni narečni govor (78,6 %), tisti s slovenščino in madžarščino kot MJ pa slovenski (40 %) in govor blizu slovenski RTV (20 %) oz. madžarski krajevni narečni govor (10 %) oz. govor blizu madžarski RTV (20 %). Izkazalo se je torej, da dijaki obeh raziskav (2010, 2019) doma najpogosteje uporabljajo narečno oz. pogovorno zvrst jezika.

Odgovori na vprašanje, kako najpogosteje govorijo s sokrajan, ki niso njihovi vrstniki, so tako leta 2010 kot tudi leta 2019 ostali večinoma enaki. Dijaki s slovenščino kot MJ uporabljajo slovenski krajevni narečni govor (58,9 %; 67,7 %), tisti z madžarščino kot MJ madžarski krajevni narečni govor (42,9 %; 27,8 %), tisti z drugim tujim jezikom kot MJ pa prav tako slovenski krajevni narečni govor (42,9 %; 100 %). Razlika je le pri dijakih, katerih MJ sta dva, slovenščina in madžarščina, vendar gre tudi v tem primeru vzrok iskati v dodatno ponujenem odgovoru (*vmesni jezik*). Leta 2010 so namreč izbrali odgovor slovenski (50 %) oz. madžarski (10 %) krajevni narečni govor, leta 2019 pa poleg teh dveh (35,7 %, 14,3 %) še posebej vmesni jezik (42,9 %).

Pri vprašanju, ki se nanaša na komunikacijo s sokrajan vrstniki, so odgovori dijakov obeh raziskav (2010, 2019) primerljivi. Dijaki s slovenščino kot MJ tako leta 2010 kot leta 2019 uporabljajo slovenski krajevni narečni govor (51 %; 58,1 %), tisti z madžarščino kot MJ madžarski krajevni narečni govor (42,9 %; 27,8 %) in tisti z drugim tujim MJ slovenski krajevni govor (42,9 %; 50 %) oz. leta 2019 tudi vmesni jezik (50 %). Tisti, katerih MJ sta oba, so leta 2010 izbrali slovenski (50 %) oz. madžarski krajevni narečni govor (50%), v raziskavi leta 2019 pa poleg slovenskega narečnega govora in nadnarečne oblike govora, ki je blizu slovenskemu krajevnemu narečju (skupaj 35,7 %), še posebej vmesni jezik (50 %).

Rezultati glede rabe socialnih zvrsti jezika pri pouku slovenščine so v obeh raziskavah (2010, 2019) primerljivi. Dijaki, katerih MJ so slovenščina (66,7; 43,5 %), madžarščina (57,1 %; 50 %), oba naštetá skupaj (40 %; 57,1 %) in drug tuji MJ (42,9 %; 100 %), pri urah slovenščine najpogosteje uporabljajo slovenski knjižni jezik. Iz tega lahko sklepamo, da se vsi dijaki zavedajo, katera socialna zvrst je za ta šolski predmet najprimernejša.

Razlike se kažejo pri odgovoru na vprašanje, kako dijaki najpogosteje govorijo pri urah drugih predmetov. V raziskavi leta 2010 se je izkazalo, da dijaki, katerih MJ je madžarščina, najpogosteje uporabljajo knjižno madžarščino (42,9 %), v raziskavi leta 2019 pa knjižno slovenščino (22,2 %), knjižno madžarščino (22,2 %), slovenski krajevni narečni govor (22,2 %) in nadnarečno obliko govora, ki vsebuje malo narečnih besed (22,2 %). Dijaki z obema jezikoma kot MJ so leta 2010 pri urah drugih predmetov najpogosteje uporabljali nadnarečno obliko govora, ki je blizu slovenski (40 %) oz. madžarski RTV (torej nadnarečni obliki govora, ki vsebuje malo narečnih besed; 40 %), v raziskavi leta 2019 pa so se večinoma odločili za odgovor knjižno slovensko (50 %). Za slednji odgovor sta se odločila tudi dijaka z drugim MJ (100 %), medtem ko so leta 2010 dijaki, katerih MJ je drug tuji jezik, največkrat izbrali odgovora nadnarečna oblika govora, ki je blizu krajevnemu narečju (42,9 %) ali govoru blizu

slovenski RTV (42,9 %). Primerljivo stanje se kaže le pri dijakih s slovenščino kot MJ, ki so namreč leta 2010 in 2019 najpogosteje izbrali odgovor slovenski krajevni narečni govor (47,1 %; 35,5 %).

Razlike so tudi pri odgovorih na vprašanje, kako govorijo s sošolci in vrstniki. V raziskavi leta 2010 so se vsi dijaki opredelili za sleng (s slovenskim jezikom kot MJ za slovenski sleng (49 %), z madžarskim MJ za slovenski (21,4 %) oz. madžarski (28,6 %) sleng, z obema MJ (50 %) in z drugimi MJ za slovenski (71,4 %) sleng), medtem ko so bile v raziskavi leta 2019 najpogostejše izbire slovenski krajevni narečni govor (s slovenskim jezikom kot MJ (61,3 %), z madžarskim MJ (38,9 %)), dijaki z obema MJ najpogosteje uporabljajo t. i. vmesni jezik (57,1 %), dijaki z drugimi MJ pa slovenski knjižni jezik (50 %) in sleng (50 %).

Zanimivi so odgovori dijakov na vprašanje, kako najpogosteje govorijo z drugimi zaposlenimi na šoli, in sicer s tajnico, hišnikom, kuharico in čistilko. V obeh raziskavah jih s tajnico najpogosteje govori v knjižni slovenščini (povprečno 35,6 %), medtem ko za pogovor z ostalimi zaposlenimi v obeh raziskavah izbirajo manj knjižne zvrsti, večinoma slovenski in madžarski krajevni narečni govor, leta 2019 tudi t. i. vmesni jezik.

Pri vprašanju, v kolikšni meri dijaki obvladajo svoj krajevni govor, so odgovori dijakov v raziskavah leta 2010 in 2019 primerljivi. Dijaki s slovenščino (82,4 %; 80,6 %) oz. madžarščino (57,1 %; 77,8 %) kot MJ svoj krajevni govor obvladajo zelo dobro, dijaki z dvema MJ slovenski krajevni govor obvladajo zelo dobro (70 %; 57,1 %), madžarskega pa dobro (60 %; 50 %). Dijaki, katerih MJ je drug tuji jezik, slovenski krajevni govor obvladajo zelo dobro (57,1 %; 50 %) oz. vsaj dobro (42,9 %; 50 %), madžarskega pa večinoma sploh ne (57,1 %; 50 %).

Pri vprašanju, kakšen je odnos anketiranih dijakov do krajevnega govora, so odgovori obeh raziskav primerljivi. Dijaki slovenski oz. madžarski krajevni govor večinoma radi uporabljajo oz. ga celo zavestno gojijo. Dijaki s slovenščino (82,4 %; 80,6 %) oz. z madžarščino (57,1 %; 77,8 %) kot MJ svoj krajevni govor obvladajo zelo dobro, dijaki z dvema MJ slovenski krajevni jezik obvladajo zelo dobro (70 %; 57,1 %), madžarskega pa dobro (60 %; 50 %). Dijaki, katerih MJ je drug tuji jezik, slovenski krajevni govor obvladajo zelo dobro (57,1 %; 50 %) oz. vsaj dobro (42,9 %; 50 %), madžarskega pa večinoma sploh ne (57,1 %; 50 %).

Dijaki s slovenščino (84,4 %; 83,9 %), z madžarščino (92,8 %; 77,8 %) kot MJ in dijaki z dvema MJ slovenski krajevni govor zavestno gojijo oz. ga radi uporabljajo (80 %; 71,5 %; leta 2019 jih 28,6 % do krajevnega narečnega govora nima odnosa); leta 2010 dijaki z dvema MJ (slovenščino in madžarščino) madžarski krajevni govor prav tako zavestno gojijo oz. ga radi uporabljajo (60 %), 40 % jih do krajevnega narečnega govora nima odnosa. Dijaki, katerih MJ je drug tuji jezik, slovenski krajevni govor zavestno gojijo oz. ga radi uporabljajo (71,5 %, 28,6 % do njega nima odnosa; 50 % ga zavestno goji, 50 % do njega nima odnosa). V manjši meri (14,5 %) se v raziskavi leta 2019 pojavlja tudi mnenje dijakov, katerih MJ je slovenščina, da madžarski krajevni jezik zavračajo.

5 Sklep

Šola je na vseh stopnjah formalnega izobraževanja ključni dejavnik razvoja in ohranjanja jezikovne identitete, navzven vidne predvsem kot nacionalna identiteta. Ta se kaže v obvladovanju knjižne norme jezika, ki običajno temelji na obvladovanju neknjižnega, tj. prvega oz. MJ (govora) posameznika, s katerim učeči se vzpostavlja tudi osebno jezikovno identiteto, pri čemer je treba upoštevati, da je jezikovna identiteta lahko vzporedno vzpostavljena na različnih ravneh, ob nacionalni tudi na mikrokolektivni ravni/mikrokolektivnih ravneh, saj kot posamezniki pripadamo različnim družbenim skupinam, in tudi na osebni ravni. V uradnih sporazumevalnih položajih se kaže težnja pogostejše rabe knjižnih zvrsti jezika, v neuradnih pa neknjižnih.

Jezik, jezikovna kultura in jezikovna identiteta so v šoli posebej izpostavljeni predvsem na predmetnem področju slovenščine s poudarjenim udejanjanjem usvajanja in ohranjanja jezikovne kulture ter s tem tudi identitete sistematično od vrtca. Zapisano je v učnih načrtih in katalogih znanj za slovenščino s poudarjenima vlogama slovenskega jezika kot učnega jezika in kot temeljnega jezika sporazumevanja pri dijakih, ki jim je slovenščina MJ. V prispevku sta zastopanost in udejanjanje vloge socialnozvrstnih različic slovenskega jezika predstavljeni skozi cilje, vsebine in standarde znanj analize gimnazijskih učnih načrtov ter katalogov znanj za slovenščino, tudi na podlagi študije primera z anketnim vprašalnikom med srednješolci.

Viri in literatura

- ADORJAN, Saša, 2020: *Socialna zvrstnost v dvojezičnem srednješolskem izobraževanju (s slovenskim in madžarskim jezikom)*. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.
- JANJIC, Martina, 2010: *Raba socialnih zvrsti jezika med dijaki dvojezičnega območja ob meji z Madžarsko*. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.
- KZ = *Srednje strokovno izobraževanje (SSI): Katalog znanja: Slovenščina*. <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2016/programi/SSI/KZ-IK/katalog.htm> (dostop 7. 9. 2020)
- PULKO, Simona, ZEMLJAK JONTES, Melita, 2007: Raba zemljepisnih različic slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Obdobja 26. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 353–369.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja. 13–27.
- UNdvo = POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2008: *Učni načrt: Slovenščina: Gimnazija; dvojezična slovensko-madžarska gimnazija: Obvezni predmet*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_dvojezicna_madz_gimn.pdf (dostop 7. 9. 2020)
- UN = POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2008: *Učni načrt: Slovenščina: Gimnazija; splošna, klasična, strokovna gimnazija: Obvezni predmet in matura*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf (dostop 7. 9. 2020)
- ZEMLJAK JONTES, Melita, PULKO, Simona, 2019: Odnos do rabe socialnih zvrsti med mladimi. Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Obdobja 38. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 247–254.

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.